

YEDİNCİ BÖLÜM

Türkiye ile İlgili
İktisadi Konular (VII)

TÜRK EKONOMİSİNDE TARIM-SANAYİ DENGESİZLİĞİ VE KUR POLİTİKASI (VII₁)

Prof. Dr. Yüksel ÜLKEN

Cumhuriyetin kuruluşundan beri İktisat politikalarının ne sonuçlar yarattığını, nasıl bir ekonomik yapı oluşturduğunu ortaya koymak mümkündür. Oluşan bu yapı, bir bakıma, Türk ekonomisinin günümüzdeki sorunlarının teşhis ve tesbiti anlamındadır. Teşhisin tesbiti şüphesiz tedavinin sağlıklı doğrultularını belirleyecektir. Biz bu yazıda, bazı önemli tesbit ve teşhisler üzerinde duracağız.

TARIM - SANAYİ DENGESİZLİĞİ

Ülkenin iktisadî kalkınmasında Atatürk'ün tarıma verdiği önem büyüktür. Israrlı bir tutumla tarım kesimine verdiği önemi sürekli biçimde belirtmesi bazılarında Atatürk'ün iktisadî kalkınmayı tarıma dayandırdığı izlenimini yaratmış ve bu yolda yorumların ortaya atılmasına neden olmuştur.

Dikkatli bir tarama, uyanan böyle bir izlenim doğru olmadığını rahatlıkla gösterebilir. Atatürk sanayileşmenin zorunluluğunu kabul etmekte, ancak tarımın ihmal edilmemesi gerektiğini, daha doğru bir deyişle sanayileşmenin tarımsal sanayi ile birlikte ele alınması ve yürütülmesi görüşünü inançla savunmaktadır. Burada, iki kesimin birbirini desteklemesi ve tamamlaması, karşılıklı ilişkilerin dengeli biçimde gelişerek ülke kalkınmasını yönlendirmesi söz konusudur.

Ancak, temel düşüncede yer alan bütün iyi niyet ve özellikle doğru

teşhise karşın, istenilenler ve gerçekleştirilenler arasında oldukça ayırım vardır. Bununla, beraber oldukça önemli ve gerçekten cesaretli atılımlar yapılmış ve olumlu sonuçlar sağlamıştır.

Sağlanan gelişmelerin önemli sayılması gerekirse de, tarım kesiminin zaman içinde ulaştığı aşama, uygulama alanında tarımın ihmal edildiği yargısına varılmasını kolaylaştırmakta, daha doğrusu bu yargıyı doğrulamaktadır.

Bilindiği gibi, «üç kesim» kuramına veya gözlemine göre bir ülkenin gelişme ve kalkınma düzeyi tarım, sanayi ve hizmet kesimlerinin barındırdıkları aktif nüfus oranlarıyla belirlenir. Az gelişmiş ve tam anlamıyla tarımsal nitelikli bir ülkenin tarım kesiminde yer alan aktif nüfusun oranı % 80 dolayındadır. Gelişme ve kalkınmanın gerçekleştirilmesi sağlandıkça, aktif nüfus önce sanayi kesimine transfer olmakta ve daha sonra hizmet kesiminde toplanmaktadır. Bu nedenle gelecek yüzyılların tipik bir ekonomisi, aktif nüfusun % 80'ini hizmet kesiminde barınacağı bir ekonomi olacaktır. Hangi iktisadî sistemin uygulamakta oluşu, bu eğilimi ve nihai durumu değiştirmeyecektir.

Günümüzün gelişmiş ve kalkınmış ülkelerinin tarım kesiminde ancak %4-10 oranında aktif nüfus vardır. Türkiye'de tarım kesiminin barındırdığı aktif nüfus oranı hâlâ %60'm altına düşmüş değildir. Ve bu niteliği ile ekonominin tarımsal görünümü devam etmektedir.

Fakat burada asıl ilginç olan nokta, üç kesimin kullandığı aktif nüfus oranı ile ulusal gelirden aldıkları paylar arasındaki ilişkidir. Sanayileşme hareketleriyle birlikte ülkenin gelişme ve kalkınma düzeyi yükseldikçe, tarım kesimindeki aktif nüfus oranı azalmakla birlikte, aynı zamanda ulusal gelirdeki payı da düşme eğilimine girer. Örneğin, günümüz Amerika Birleşik Devletleri'nde tarımın aktif nüfus payı % 4-5, ulusal gelirdeki payı % 7-8 dolayındadır.

Başka ülkelere de bakıldığında, tarımdaki aktif nüfus azalışı, ulusal gelirdeki pay azalışı ile birlikte gitmekte ve aralarının fazla açılmadığı göze çarpmaktadır. 1900 Fransa'sı ve İtalya'sında tarım kesiminin % 43 ve % 59 aktif nüfusu varken ulusal gelirdeki payları sırasıyla % 35 ve % 47'dir.

Türkiye bu açıdan çok ilginç bir gelişme göstermiş ve çok ters bir eğilim içine girmiştir. 1980'ler Türkiye'sinde tarımdaki aktif nüfus % 60'da dolaşırken, tarım kesiminin ulusal gelirdeki payı % 25 dolayındadır. Buna karşın, sanayi kesimi % 12-13 aktif nüfusla ulusal gelirden % 25 pay almaktadır (*).

(*) Kolaylık olsun diye oranlar yuvarlaklaştırılmıştır. Günümüzde tarım %17-18; Sanayi % 26-27 paylarına sahiptir.

Görülüyor ki sanayi kesiminin % 12-13 aktif nüfusla ulusal gelirden aldığı pay, tarım kesiminin aldığı paya eşittir. Bu durumun, sanayi kesiminin çok yüksek verimliliğinden veya aşırı etkinliğinden değil, tarım kesiminin büyük ihmale uğramasından ve ilkeliliğinden kaynaklandığını söylemek gerekir. Böylesine tutarsız bir gelişmeyi gösteren başka bir ülke de hemen hemen yoktur. Zeyyat Hatipoğlu'nun «Türkiye'de sanayileşme ve sorunları» seminerinde belirttiği rakamlarda da bunu görmek mümkündür. Uluslararası istatistiklere göre, tarım ve diğer kesimler arasındaki verimlilik farkı:

- Geliri 199 dolara kadar olan ülkelerde 1.60;
- Geliri 200-574 dolara kadar ülkelerde 2.36;
- Geliri 575 ve daha yukarı olanlarda 1.13 iken Türkiye'de ortalama 5 mışlidir.

Ayrıca, tarım kesiminde başarılı sayılabilecek gelişmelerden büyük köylü kitlesini oluşturan yoksul ve topraksız köylülerin fazla yararlandığını söylemekte zordur. Bu gelişmeler, daha çok büyük toprak sahiplerinin lehine işlemiştir.

Her dönemde gündemde tutulmasına karşın, toprak reformunun gerçekleştirilememesi, tarım alanında sağlanan gelişmelerden yoksul ve topraksız köylülerin yararlanmasını geciktiren en büyük etkenlerden biridir.

Burada bu dengesizlikle bağlantılı olarak neden-sonuç ilişkileri içinde yer alan ve olgu niteliğini taşıyan Türk ekonomisinin ünlü sorusunu ortaya koymak gerekir.

TARIM KESİMİNİN DOKUNULMAZLIĞI : «TOPRAK REFORMU» HİKÂYESİ

Devletin iktisadî hayata müdahalesi arttıkça iktisat-siyasal ilişkileri yoğunlaşma eğilimine girer. Bütün siyasal iktidarlar, uygulayacakları iktisat politikalarında, çeşitli yönlerden gelen baskılar ve etkiler altındadır. Bu nedenle sadece kendi iradelerini kullanma olanağına sahip değildirler. İktisat politikasında yararlanacağı araçlar ve saptanan amaçlar, bu baskı ve etkilerle bir sonuca ulaşır. Ve doğrultusu çizilir.

Bir ulusun iktisat ve siyaset yaşamında etkileri görülen baskı ve çıkar gruplarının varlığı bir olgudur. Siyasal mekanizmayı, kendi grup çıkarılarının gerektirdiği yöne çevirmek, baskı ve çıkar gruplarının faa-

liyetlerinde temeldir. İktisat siyasetinin kesin oluşumu, gerçek hayatta yer alan çeşitli fakat çelişkili çıkarlar karşısında ve içinde ortaya çıkar. Bütün toplumlar için geçerli olan bu durumun varlığı belki üzücüdür. Ama gerçektir. Devletin iktisadî faaliyetinin belirlenmesi ve saptanması; siyasetin içinde ve siyaset yoluyla olduğuna göre, çeşitli grupların siyasal mekanizmayı az veya çok etkilemesi kaçınılmaz bir sonuçtur.

Bu kaçınılmaz sonuç, gelişmiş ülkeler için daha çok geçerli olmasına karşın, az gelişmiş ülkeler içinde söz konusudur. Gruplar gelişmiş ülkelerde örgütlenerek baskı grubu niteliğini kazanmakta, örgütlenmesi zayıf veya örgütlenme aşamasına geçememiş gruplar ise az gelişmiş ülkelerde çıkar gruplarını oluşturmaktadır. Tarımsal niteliği baskın olan az gelişmiş ülkelerde, en büyük ve en etkili çıkar grubu da tarımcılar, daha doğrusu toprak dağılımının son derece eşitsizliği sonucu ortaya çıkan büyük toprak sahipleridir.

Atatürk tarım kesimine sürekli önem vermiş, 1 Kasım 1937'deki konuşmasında da topraksız köylünün kalmaması gerektiğini söylemişti. Celâl Bayar hükümet programında aynı ilkesi tekrarlamakta ve «Her Türk çiftçisinin, ailesinin çalışarak geçinebileceği bir toprağa sahip olmasını, vatan için sağlam bir temel ve imar esası» saydığını belirtmektedir.

İsmet İnönü, Halk Partisi grubunda şu ifadeleri kullanır :

«Eğer toprak onu işleyen kimsenin malı değilse, ondan iyi ürün beklememelidir. En zengin bölgelerde bile, köylülerin neredeyse yarısı toprak sahibi değildir. Ve başkasının malı olan topraklar üzerinde en ağır koşullar altında çalışmak zorundadır.» (1936)

29 Aralık 1937'de Büyük Millet Meclisinde aynen şöyle der :

«Toprak ürününü ancak bir durumda verir. Bu durum da toprağın işleyenin malı olmasıdır.»

Daha sonraları Bülent Ecevit tarafından sloganlaştırılan ve 1970'li yıllarda büyük ve anlamsız tartışmaların odağı noktası yapılan «Toprak işleyenin...» sözünün asıl sahibi, görüldüğü gibi İsmet İnönü'dür. Aslında burada söylenmek istenen özellik, tarımda «mülkiyet» konusunun ve köylülerde «mülkiyet» duygusunun ağır bastığını vurgulamaktır. Bütün ülkelerde tarım kesiminde yer alanlar, geleneksel ve köklü biçimde tutucu eğilimlidirler. İşlediği toprağın bizzat sahibi olmak tutku derecesindedir. Mülkiyeti tanımayan kolektivist sistemin uygulanmadığı ülkelerde, özellikle Sovyet Rusya'da, başarı derecesi en düşük olan,

tarım alanıdır. Kollektivist ülkelerde tarımsal bunalımların bu nedenden kaynaklandığı ve bunu gidermek için toprak mülkiyetinde katı tutumdan vazgeçildiği bilinen bir gerçek ve yaygın bir uygulamadır.

Türkiye'de geniş anlamıyla bir toprak reformu niçin gerçekleştirilememiştir? Bir toplumun yapısını bilmeden, veya toplum yapısının özelliklerini gözetmeden yapılan çözümlerin ve yorumların eksik kalması, yanılıya düşmesi olağan sayılmalıdır.

Atatürk'ün hâkim kişiliği, bu sorunu çözmez miydi? Atatürk hastalanmayıp daha yaşasaydı bu sorunu oluşturabilir miydi, bilinmez. Ama, bilinen yaşadığı dönemde bunu gerçekleştiremediğidir. Her gücün bir sınırı vardır. Toplum yapısından kaynaklanan sınırlamalar, bir çok davranışın yazgısını belirler. Bu nedenle Glasneck'in deyişiyle, «Kemal Atatürk gibi üstün bir kişilik de güçsüz kalmıştı. «Yıllar sonra, o devirlerde arzu edilen bir toprak reformu, bugünden daha kolay gerçekleştirilemez miydi?» sorusuna, İsmet İnönü «Belli değil» cevabını verirken, anlatmak istediği bu gerçeklerdi.

Ancak, boyutları büyük bu sorunun çözüm yoluna girmesi ve tarım sanayi arasındaki benzeri zor bulunan dengesizliğin giderilmesi, sanayie kaynak transferi sağlayan tarım kesiminin potansiyel imkânlarını genişletecektir. Bu, ayrıca, tüm ekonominin gelişimini hem hızlandıracak hem dengeli kılacaktır.

İKTİSAT SİYASETİNDE KORUMACILIK VE SERMAYE BİRİKİMİ

Az gelişmiş bir ülke, tarımsal niteliği ağır basan bir ülkedir. Gelişme ve kalkınmasını sağlamak yolunda sanayileşme aşamasına geçmek ve sanayileşmiş toplum hedefini gerçekleştirmek sürecinde, sermaye birikimi, stratejik faktör olarak ortaya çıkar. Sanayileşmek önemli olmakla beraber, asıl önemli olan ve sağlanması gereken, hızlı sanayileşmedir. Bu nedenle iç'teki kaynakları harekete geçirmek, bu kaynakları yatırımlar yoluyla kanalize etmek zorunluluğu vardır. Tarımsal kaynak transferi, kaçınılmaz biçimde devreye girmektedir. Transferin hangi amaçlarla gerçekleştirilmeye çalışılması, hangi yöntemlerin seçilmesi, uzun ve maceralı sanayileşme sürecinde belirgin çizgilerini rahatlıkla sergileyebilir.

AŞAR'IN KALDIRILMASI VE «İLKEL» İTHAL İKAMESİ

Osmanlı'dan kalma, vergi gelirindeki payı % 25'leri bulan, mültezimler yoluyla yapılan uygulamada halkın vergi yükünü % 50'lere yükselten Aşar, tarım kesiminden ve üretimden alınan dolaysız bir vergidir. Yeni Cumhuriyet'in ilk önemli ihracatı arasında sayılan Aşar'ın 1925 yılında kaldırılması köylüye soluk aldırılmış ve toplam vergi gelirindeki payını % 10'a düşürmüştür.

Kaynak transferi ve sermaye birikimi açısından Aşar'ın kaldırılması ve yerine aynı nitelikli bir vergi konmaması, birçoklarca yoğun eleştiri konusu olmuştur. (A.S. Akat; İ. Önder) Cumhuriyet, bu etkin araçtan kendini yoksun bırakarak hızlı sanayileşmenin önüne en büyük engeli koymuş oluyordu. Ancak, gelişmelerin seyrine bakılınca, Aşar'ın yerini dolaysız bir vergi konmamasına rağmen, tarımdan kaynak transferinde fazla bir aksama olmamıştır. Arazi ve hayvan vergileri yürürlükteydi. Bu arada, tarımsal ürünlerde, özellikle buğday fiyatlarında ortaya çıkan düşüşler, bu vergilerin önemini ve ağırlığını arttırmıştı. Ayrıca, şeker ve gaz gibi malların fiyat yüksekliği aynı sonucu doğurmuş, tarımsal kaynak aktarılmasına imkân sağlamıştı. Böylece, iç ticaret hadleri, tarım kesimi aleyhine gelişmiş, dolaysız transfer yerine, (hayvan ve arazi vergisi yanında) spekülâtif kazançlar ve rant yoluyla dolaylı transferin desteklediği sermaye birikimi oluşturmuştur.

Bu dolaysız verginin yarattığı boşluğu, dolaylı olarak ikâme ve telâfi etmek davranışı, Cumhuriyet döneminin günümüze kadar sürdürüldüğü ve vazgeçemediği bir davranıştır. Aşağıda, tekrar değineceğimiz 1987 Türkiye'sinde, tarım kesimi %56-57 nüfusla, gelirin %17-18'ini almakta, gerisi tarım dışı kesimlere gitmektedir. Bunun bir anlamı, dolaysız transfer boşluğunun rant ve benzeri kazançlarla doldurulmasıdır.

1930'lara kadar süren ilk dönemin özelliği, dış ticaret bilânçosunun (Cumhuriyet tarihinde ilk ve son) fazlalık vermesidir. Bu, ithalatın büyük ölçüde kısıtlanmasından kaynaklanıyordu. Böylece, bir çeşit ithal ikâmesi devreye sokulmuştur. Yüksek bir gelişme hızını yaratamamasına rağmen, bazı kişilerin elinde büyük sermaye birikimi doğurmuş olması, Ç. Çeyder'in deyimiyle, bu *ilke ithâl ikâmesi*'ne bağlamak mümkündür.

«GİZLİ» İTHAL İKAMESİ

Savaş sonrası 1946-1950 arasında bir geçiş veya ara dönem sayarsak, 1950'den başlayan dönem, gerek savaş sonrası dünya dengesindeki yeni değişimin gerek Türkiye'de geçiş'in ve 1950 genel seçimleriyle yeni bir iktidarın işbaşına gelmesinin etkilerini bütün boyutlarıyla yansıtan bir dönemdir.

A.B.D.'nin batı dünyasında tartışmasız hâkim ekonomi niteliğini kazanması, başta Marshall yardımı almak üzere dış kaynak kullanımını arttırmıştır. İç'te liberal olduğu iddiasıyla genel seçimleri kazanan siyasal parti, ithâl yasaklarının kaldırılmasıyla işe koyulmuştur. Kendinden önceki dönemin titizlikle korunan gerek bütçe, gerek ödemeler bilançosunda denklik sağlama endişesini bir kenara iterek, para ve maliye politikalarında genişleme eğilimine girmiştir. Bunun sonucu, yurtiçi tasarrufların yararlanma derecesi artmış, yatırım oranları %9-10'dan %25'lere kadar çıkararak, gelişme hızı yükselmiştir. Ayrıca kurumlar vergisinin %10'da saptanması ve mevduat faizlerinin düşürülmesi, oto finansman yoluyla özel kesimdeki sermaye birikimi sağlamaya yönelmişti.

Gerek devletin elinde birikmiş altın ve dövizler, gerek Amerikan yardımları, düşük fiyatlar nedeniyle kullanılmayan toprakları ekime açtı. Kore savaşı, olumlu konjonktür yarattı. Ekim alanı %60 genişledi ve tarımsal ürünlerde Türkiye ihracatçı durumuna girdi.

Kore savaşının sona ermesiyle, olumlu konjonktür'de bitmiş, 1954 tarımsal üretimdeki düşüş'te buna eklenince, doğal olarak, ihracat gelirleri azalmış ve ithalat sınırlanmıştır. Bu durumda, dış kaynak gereğinin artmasına rağmen, dış tasarruflar azalma eğilimine girdi. 1952 de dış tasarrufların GSMH'deki payı %3,87 iken, 1957'de %0,37 seviyesine indi.

Sonuç belirlenmişti. Enflasyon, karaborsa çift fiyatlar, kaçakçılık ve döviz kıtlıkları ve ithalâtın hemen hemen tamamen durması.

Bu noktada, korumacılık ve iç piyasayı genişletme davranışları devreye girmeye başladı. İthalat izni alanlar, ithalat imkânsızlığının doğurduğu büyük rantların sahibi oldular.

Uzun, dönemde yatırımların açık finansmanda değil reel tasarruflarla karşılanma zorunluluğu tarım kesiminin dolaysız vergilenmesini gündeme getirmesi gerekirken, tarım kesimi dolaysız vergilenmek sizin soruna çözüm arandı ve bulundu : Korumacılık.

İthalat kısıtlaması, iç pazara yönelik her çeşit üretim yapan sanayiinin gelişmesini sağlarken, ithalatı yasaklanan malların üretiminden elde edilen kârlar, geniş boyutlara vardı. Bu durum, fiilen ihracatçı kesim olan tarım kesiminin dolaylı olarak vergilenmesiyle eş anlamlıdır. Toptan ithal yasaklamasına selektif nitelik kazandırılmamış, böylece T. Berksoy'un «rastgele» dediği «gizli» veya «örtülü» ithal ikamesi yoluyla tarımdan kaynak transferini ve sermaye birikimini sağlamanın aracı bulunmuş oldu. «Rastgele» veya «örtülü» de olsa, bilinçli değildi.

AÇIK (Resmî) İTHAL İKAMESİ

Ekonominin savruk ve elyordamıyla yöneltildiği 1958 bunalımında noktalanmış, iktidar devalüasyon ve istikrar önlemlerini yürürlüğe koymak zorunda kalmıştı. Nihayet, kaynak israfını ve ekonomideki istikrarsızlığın yarattığı belirsizliği önlemek, piyasaya düzen getirmek amacıyla plânlı kalkınma fikri, gerek iç gerek dış güçlerin baskısıyla gündeme geldi. Devleti Plânlama Teşkilâtı bir anayasal kurum niteliğinde kuruldu. Ve Türkiye'de plânlı yıllar dönemi başladı. «İlkel» aşamadan «Örtülü» aşamaya geçen «ithal ikâmesi» ve buna dayanan sanayileşme modeli, artık «Resmî» veya «Açık» nitelik kazandı.

Ancak, ister gizli ister açık olsun, ithal ikâmesi'nde temel bir unsurun, uygulanacak döviz kurunun devreye girmesi ve amaca uyum göstermesi kaçınılmaz bir şarttır.

SABİT KUR - ESNEK KUR

Sermaye birikimini sağlamak ve hızlandırmak yolunda uygulanan dış ticaret politikası, sorunun ağırlıklı önem taşıyan yönlerinden birini oluşturur. Dış ticaret politikasında, ithalat yasaklarıyla birlikte aşırı değerli sabit döviz kurlarının yürürlüğe, konması sermaye birikiminin önemli kaynaklarından biri olarak karşımıza çıkar. Plânlı dönemde temel özelliklerinden olan bu uygulamanın sonuçlarına aşağıda değineceğiz.

NEGATİF FAİZ - POZİTİF FAİZ

Dış ticaret politikası yanında, Para politikasının da sermaye birikiminde kullanılması yaygın ve etkili bir tercih olarak karşımıza çıkmaktadır. Mevduat ve kredi faizlerinin enflasyon oranının altında tutulmasıyla oluşan negatif faiz kredi kullanmayı kârlı duruma sokar. Artan kredi talebini karşılamak için dağıtım kısıtlaması koymak zo-

runda kalındığında, bu dağıtımdan pay alanların rant sağlaması doğal bir sonuçtur.

Gerek aşırı değerli sabit kur, gerek negatif faiz uygulamalarının Türk ekonomisinde nasıl bir yapı oluşturduğunu sergilemek, bize ulaştığımız yeri gösterecektir. Aşağıda bunu yapmaya çalışacağız.

... VE ENFLASYON

Para ve bütçe politikası olarak açık finansman uygulaması ve emisyon genişlemeleri, enflasyonun önemli kaynaklarının başında gelenlerden biridir. Kamu iktisadî kuruluşlarının finansman ihtiyacının bu yolla giderilmesi ve kamu kesiminin ürettiği malların düşük fiyatla ara ve yatırım malı olarak özel kesime satılması, kaynak transferinin aletlerinden biri sayılmak gerekir.

Açık finansmanın enflasyona neden olduğu ölçüde gelir paylaşımının bir yandan bozulması, diğer yandan iç ticaret hadlerinin tarım malları aleyhine gelişmesi, hem tarımdan kaynak transferini hem de rant kaynaklarının oluşmasını sağlayan uygun bir ortam meydana getirir.

İlginç biçimde ve «öz» de değişmeden zincirin halkaları, bilinçli veya bilinçsiz, tüm dönemleri boyunca devam etmektedir. Sonuç nedir? Türk ekonomisi nasıl bir yapıya sahip olmuştur? Bunun cevabı, aslında iktisat politikasının başarı derecesini belirleyecektir.

KUR POLİTİKASI

Sanayileşmeyi hedef olarak isabetli seçen Türkiye, baştan itibaren sanayileşme politikalarını, ister bilinçli ister bilinçsiz olsun, ithal ikamesi temelini oluşturmuş, bu tutumunu 1980 yılına kadar sürdürmüştür. Ayrıca, ithal ikamesinin temel ayaklarından olan, zaman zaman sürekli sabit ve aynı zamanda aşırı değerlendirilmiş kur politikası, Türk ekonomisini nereye getirmiştir?

— Düşük tutulan makina ve teçhizat fiyatları, bu malların ithalini sürekli uyardığı gibi, sanayi kesimini belirli bir teknoloji seçimine zorlamıştır.

— Böylece, bu gelişmede tüketim malları üreten sanayi öncelik kazanmış, yatırım malları sanayi kesimi gelişme imkânını bulamamıştır.

— İthalatın çekiciliği, Türk sanayiinin dışarıya, daha doğrusu dış rekabete kaparken, iç piyasayı çekici kılmıştır.

— Dış rekabetten korunma ve iç piyasanın çekiciliği, üretilen malların, ister kalitesi düşük ister maliyeti yüksek olsun, içerde satışında hiçbir güçlük bırakmamıştır.

— Bu durum, rehavet getirerek, verim ve kalite endişelerini kaldırmış, bu yöndeki çalışmalar hiç hatırlanmamıştır.

— İthal ikamesiyle Genel bir koruma davranışı benimsediği için, firmaların optimal büyüklük sorunu, hiçbir zaman hissedilememiştir. Diğer deyişle, ister küçük ister büyük firma olsun, yaşamlarını sürdürmeyi sağlayan bir ortam bulmuşlar, Türk sanayiinde ilginç ikili bir yapı oluşturmuşlardır.

— Giderek artan ithal gereği, giderek artan döviz ihtiyacı doğurmuştur. İç piyasanın çekiciliği sonucu ihracatın gelişmemesi karşısında, artan ithalatın doğurduğu artan döviz ihtiyacı ekonomiyi döviz darlığına koymuştur.

— Dış ticaret ve carî işlemler açıklarının büyümesiyle, birlikte dış borçlanmaların da artması kaçınılmaz sonuç olarak belirlemiştir.

— Korumacılığın diğer araçları olarak kullanılan, kısıtlamalar, kotalar yasaklar ve bunların uygulanması için giderek yoğunlaşan bürokratik işlemler, çok büyük rantların oluşması, rüşvet, yolsuzluk gibi olayların yaygın ve hatta olağan sayılması sonuçlarını yaratmışlardır.

— Dövizde yetersizlik, ithal kısıtlamalarını arttırarak döviz talebini kısmak önlemlerini beraberinde getirmiş, ancak gereksinim duyulan aramalı, sermaye malı ve yedek parça ithalatında daralmalar, sonuçta eksik kapasiteli çalışmayı zorlayarak işsizlik oranının yükselmesine neden olmuştur.

— Kamu iktisadî kesiminin açıkları ve destekleme alımları, Merkez Bankası kaynaklarından karşılanması yolu, emisyon ve para arzını genişletmiştir.

— 1973'ten sonra petrol fiyatlarındaki şok olayına karşı duyarsızlık davranışı, dış enflasyonu da ithal etme sonucunu doğurmuştur.

— İç enflasyondaki sonuç, ise üç haneli yüzde yüzü aşan enflasyon oranıdır.

— 1980'li yıllara varıldığında, ithal ikamesine dayalı sanayileşme politikasının tükendiği görülmektedir. İhracatın ithalatı karşılama oranı yarından aşağı seyrederken, ihracatın GSMH içindeki payı 1971'de % 4,3; 1979'da % 3,4 olmuş, dünya ticaretindeki payı da giderek küçülmüştür.

Nihai Sonuç : Hangi sistem söz konusu olursa olsun, A.S. Akat'm araştırması sonucunda belirtildiği gibi, «Türkiye ihracat açısından dünyanın en kapalı ülkesidir.»

— Bu tür, kesintisiz ve aşırı korumanın yarattığı rahat ortam, aşırı değerlendirilmiş döviz kuru yanında, negatif faiz’le de desteklenince, firmaların kaynak tasarruflarına zorlama eğilimi de hemen hemen kalmamış, firmaların malî yapılarında öz kaynak oranı çok aşağılara inmiştir.

Ulaşılan nokta, ekonominin kilitlenmesidir. Kilit’in açılması, süregelen tutumların dizginlenmesi ve bazılarının ters yüz edilmesini zorunlu kılmıştır. Özellikle döviz kurunda ve para arzında ortaya konan değişmeler, son dönemin belirgin çizgilerini oluşturur. Hem efektif talebin kısılması, hem de dış talebin devreye sokulmasıyla ihracata yönelme, 24 Ocak istikrar önlemlerinin hedeflerini oluşturur.

— Aşırı değerlendirilmiş döviz kurunun gerçekçi düzeylere getirilmesiyle dış açılma süresi başlatılmıştır. Bu süre ilerledikçe, diğer deyişle döviz kurunun yükseltilmesi, her türlü ihracat sübvansiyonlarının (ve de gümrük vergilerinin) azaltılması gerekir. Dolayısıyla, bu durumda Türk lirasının sürekli değer kaybı olacak demektir. Dışa açılmanın gerekleri olarak, döviz kurları yükseltilir, ihracat sübvansiyonları azaltılırken, ara malları sanayi kesimiyle hizmetler kesiminde üretimin azalması ve fakat diğer kesimlerde üretimin artması gerekir.

— Eğer Türk ekonomisinde emek-yoğun sanayilerin mukayeseli üstünlüğü varsa, dışa açılma, kaynakları bu tür sanayilere yöneltecek demektir. Bunun doğal sonucu, ücretlerin yükselmesidir. Bu yükselme, hem mutlaktır; hem de belki de daha önemlisi, ücret gelirinin sermaye gelirinine oranla nisbi olarak daha hızlanmasıdır.

Korunmacılık siyasetinde, önlemler ve özellikle sabit kur uygulaması, *Sermaye kesiminin lehine* sonuçlar yaratmıştır. Genel de ve özel de, sermaye lehine olan bu durumu değiştiren ve ücretler lehine olan eğilimin uyarmasını sağlayan dışa açılma davranışlarına, son zamanlarda büyük tepkiye dönüşen muhalefetin sermaye kesiminden gelmesi, hem ilginç, hem olağandır. İlginçtir; çünkü, sermaye kesimi, tüm ekonominin işlerliğini kaybetmesi ve kilitlenmesi durumunun çözülmesi için, bu önlemleri başlarda desteklenmiştir. Olağandır; çünkü, süreç ilerledikçe ücret gelirinin hem mutlak ve hem de sermaye gelirinine oranla nisbeten daha hızlı artma eğilimini hissetmeye başlamasıyla, desteğini kösteğe dönmüştür.

— Dışa açılmanın ve yeni piyasa eğilimlerinin sermaye kesiminin çıkarlarına ters düştüğünü hissedenlerin ve bu eğilimlerinin önlenmesi gerektiğine inananların ilk hareketi, bazılarının göre, 1982 yılında banker olayının büyük bahanesiyle, iktisat politikasındaki sorumluyu değiştirmek istemeleri ve başarmalarıdır.

— «Kur garantisi» isteklerinin yoğunlaşması yanında, «Yüksek faiz» yakınmalarının süreklilik kazanması, sermaye kesiminin davranış değiştirmesinin kaynaklarını oluşturmaktadır. Aslında, «Yüksek Faiz» yok, «Yükselen faiz» vardır. Normal ve genel olarak, pozitif faiz puanı olmayan bir faiz oranı, yüksek faiz değildir. Ancak, eskiye oranla, yükselmiş faiz vardır. Doğru bir deyişle normal seviyesini bulmuş bir faiz oranı, malî yapısı özkaynak aleyhine olan bir firma için taşınmaz bir yüküdür. Böyle bir malî yapıyı düzeltmek isteyen veya düzeltme başarısını gösteremeyen firmalar için ise, piyasadan silinmek, kaçınılmaz sonuçtur.

— Ve nihayet, geriye dönmeyen kredilerin oluşturduğu ve bankacılık kesimini soluksuz bırakma tehlikesiyle karşı karşıya bırakan «Batak kredi»lerin, büyük ölçüde bu tür firmalardan kaynaklandığı da hatırlanmalıdır. Ayrıca, yakınmaların artan yoğunluğu, bu tür firmaların etkinlik derecelerinin yüksekliği konusunda bir gösterge sayılabilir.

İKTİSAT-SİYASET İLİŞKİLERİNDE STRATEJİK NOKTA:

E N F L A S Y O N

Türkiye’de, gerek iktisat ve gerekse siyaset alanlarında stratejik noktanın, enflasyon ve doğurduğu sonuçların olduğunu söylemek, abartılmış bir yargı değildir.

Enflasyonun en önemli olumsuz etkisi, gelir paylaşımını bozmasıdır. Gelişmekte olan bir ülkede zaten bozuk olan gelir paylaşımının daha da bozulmasıyla, ekonomik, sosyal ve siyasal sorunların yoğunlaşmasını kolaylaştıran bir ortam ortaya çıkmaktadır.

— Türkiye, bugün dünyada gelir paylaşımını en bozuk ülkeler grubundandır.

— 1950’li ve 1970’li yılların ikinci yarısındaki yüksek oranlı enflasyonları siyasal alandaki kesintilerin izlenmesi pek rastlantı sayılmamak gerekir.

— Enflasyon dönemlerinde fiyat istikrarının bozularak ekonominin belirsizlik ortamına sürüklenmesi, dışa açılma da temel rol oynayacak iç ve dış fiyatlar ilişkilerini bozar. Bu durumda, ticaret ilişkileri kurulan ülkelerdeki enflasyonla iç enflasyon arasında uyumun sağlanması zorunludur.

Şimdi, Türk ekonomisi, bu zorunluluğu yerine getirememenin sınırlarını içindedir. Son dönemde makro göstergeler olarak GSMH ve özellikle ihracatta ve ihracatın yapısındaki olumlu gelişmelere rağmen, enflasyonun kontrol edilememesi ve istenilen düzeylere indirilememesi nedeniyle, Türk ekonomisi bir kapalı çember’e girmiştir. Enflasyon

kur değişikliğini sürekli kılmakta ve bu durum aynı zamanda geri hareketle, enflasyonu beslemektedir. Enflasyonu doğuran çeşitli nedenler aarsmda, belki de en önemli olanların başında bizzat enflasyon beklentisi sayılabilir. Türkiye, bu açıdan, şimdi öncelikle bu beklentiyi kırmak zorundadır.

Enflasyonun önlenmemesi halinde, tüm olumlu makro göstergelerin önemi gölgelenebilir; hatta halkın gözünde anlamsızlaşır.

— Cumhuriyet'in kurulmasından itibaren, Türkiye batıya yönelmiş, batı ekonomisiyle bütünleşmek kararını vermiştir. 1960'larda AET'ye başvurmuş ve ilk aşama sürecini başlatmıştır. Ancak, bundan sonra, uzun yıllar geçecek fakat bu arada ulusal paranın aşırı değerlendirilmesi devam edecektir.

Aslında, entegrasyon ile dışa açılma, birbirinden farklı şeyler değildir. Dışa açılmadan entegrasyon'a gidilemez. Kur politikası gerçekçi raya oturtulmamışsa, özellikle iç enflasyonun dış enflasyon'dan yüksek olduğu dönemlerde, dış ticaret üzerindeki olumsuz etkilerin giderek yoğunlaşması doğal sonuç olarak ortaya çıkar.

— Bilinçli veya bilinçsiz, ithal ikamesinin daha ileri bir aşamaya (sanayi malı üretimine ve ihracata) atlaması zorunluluğu kendini göstermesine rağmen, nitelikleri değişmeyen ithal ikamesine dayalı sanayileşme'de ısrar etmek, ekonominin kilitlenmesi sonucunu rahatlıkla doğurmuştur.

— Bugün de benzer bir durumdan söz etmek mümkündür. Gerçekçi kur arayışı içinde sürekli olarak IL'smm değeri düşürülürken, ihracatta sübvansiyonlara ve vergi iadelerine süreklilik kazandırılması, aslında, ithal ikamesini uygulamasını uzatmak ve devamlı kılmak anlamını taşır. Bunun öz anlamı şudur : Tarım kesiminden sağlanan kaynak transferi daima süre gelmiş, sözde, daha doğru deyişle, görünütüde değişse bile öz'de bu doğrultudan şaşmamıştır.

KAYNAKLAR :

- AKAT A.S.: Alternatif Büyüme Stratejisi, 1983
 ALKIN E.: Kambiyo Kontrolü-Dünü, Bugünü ve Yarını, 1978
 BORATAV K. KEYDER Ç. PAMUK Ş.: Krizin Gelişim ve Alternatif Sorunu, 1984
 CELASUN M.: Sources of Industrial Growth and Structural Change: The Case of Turkey, 1983
 İLETİŞİM Yayını: Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, 1983
 KALAYCIOĞLU S.: Esnek Kur Sistemi ve Türkiye Uygulaması, 1983
 KORUM U.: Türk İmalat Sanayii ve İthal İkamesi, 1977
 KURUÇ B.: İktisat Politikasının Resmî Belgeleri, 1963
 TEKELİ İ. ve Diğ.: Türkiye'de ve Dünya'da Yaşanan Ekonomik Bunahımlar, 1984.